

İran böhranı

Azərbaycanın milli təhlükəsizliyi kontekstində

İkinci dünya müharibəsindən sonra qərarlaşmış beynəlxalq hüququn prinsiplərinin de-fakto ciddi aşınmalara məruz qalması dövlətlərarası münasibətlərdə uzağa gedən dəyişikliklərlə müşahidə olunmaqdadır. Yeni gərginlik zonalarının, silahlı toqquşmaların, hərbi müdaxilələrin artması global təhlükəsizliyin yüksək təhdid altında olmağından xəbər verir.

Azərbaycanın sərhədləri yaxınlığında başlayan və getdikcə dərinləşən İran böhranı Yaxın Şərqdə həyatın ritmini bütünlüklə dəyişdirmiş, regional narahatçılığın və təhlükəsizliyin başlıca mənbəyinə çevrilmişdir. Hərbi toqquşmaların məlum hüduddlar çərçivəsindən kənara çıxmasının, global müharibəyə çevrilməsinin qarşısının alınması region ölkələrinin və global güclərin diplomatik səylərinin başlıca hədəfi olaraq qəbul edilir.

İran böhranına Azərbaycanın baxışı

İran böhranı və İran ətrafında baş verən qanlı hadisələr Azərbaycanı ciddi şəkildə narahat etdiyindən olayların ölkənin həm əhalisi, həm də müvafiq dövlət qurumları tərəfindən diqqətlə izlənməsi tamamilə təbiidir. İrana qarşı hücumların ilk günündən Xarici İşlər Nazirliyi tərəfindən ifadə olunan rahatsızlıq Azərbaycanın sözügedən münəqişə ilə əlaqədar obyektiv mövqeyini aydın göstərir. Bu, əslində, diplomatiya dilində İrana qarşı hücumların və onların mümkün nəticələrinin arzuolunmazlığına işarə edilməsi kimi qavranılmaqdadır. Ölkəmizin qeyri-bərabər hücumla məruz qalan qonşu dövlətə bundan aydın dəstəyini təsəvvür etmək mümkün deyil.

İnsanlarımızın artan trayektoriya ilə cərəyan edən hərbi toqquşmalara xüsusi həssaslığının bir sıra səbəblərlə şərtləndiyi qeyd oluna bilər. İlk növbədə İranın Azərbaycanla qonşu olması, 700 kilometrədən çox ortaq sərhədlərimiz, eyni zamanda uzunəsrlik sıx dostluq əlaqələri ölkəmizin münəqişə ilə əlaqədar həssas yanaşmasının əsasında dayanır. Tarixi, mədəni, dini oxşarlıq, çoxşaxəli iqtisadi əlaqələr də öz növbəsində ölkəmizin və onun əhalisinin qonşuluğumuzda baş verən fəlakətə xüsusi diqqət nümayiş etdirməsinin əlavə səbəbləridir.

Azərbaycanın istər əhalisinin, istərsə də dövlət səviyyəsində İran böhranı ilə əlaqədar mövqeyinin milli təəssüb və həmrəylik kimi dəyərlərə söykənməsi ayrıca vurğulanmağa layiqdir. Bu ölkədə yaşayan insanların təxminən 40 faizi, yəni 40 milyona qədəri mənşəcə etnik azərbaycanlılardır. Azərbaycanın geniş planda nəzərdən keçirilən çoxəsrlik tarixini, mədəniyyətini, xalqımızın özünüdərkini, dövlətçilik ənənələrini İranda yaşayan soydaşlarımızın iştirakından ayrılıqda təsəvvür etmək mümkün deyil.

Min ilə yaxın bir dövrdə, 1925-ci il çevrilişinə qədər, İranı idarə edənlərin Azərbaycan sülalələri olması məlum tarixi faktıdır. Onun tarixinin bir çox şanlı səhifəsinin azərbaycanəsilli sərkərdələrin və şahların adı ilə bağlı olması da nəzərdən qaçırıla bilməz. 1979-cu il islam inqilabına qədər, təxminən 500 il ərzində dalğalanan günəş və şir təsvirli İran bayrağının etnik azərbaycanlı Şah Abbas dövründən qalan əmanət olmasını bu ölkənin vətəndaşlarının unutmadığını düşünürəm.

Ölkəmizin İran böhranı ilə həssas davranışının digər amilinin regional təhlükəsizlik mülahizələrindən və Prezident İlham Əliyevin sülh təşəbbüslərindən qaynaqlandığı da ayrıca vurğulanmalıdır. Ermənistanın 30 ilə yaxın davam edən işğalının başa çatmasından sonra dövlətimiz Cənubi Qafqazda sülh və əməkdaşlıq təşəbbüsünün müəllifi missiyasını uğurla yerinə yetirməkdədir. Bu səbəbdən çevrəmişdə cərəyan edən istənilən hərbi-siyasi gərginlik, o cümlədən İran böhranı sözügedən missiyanın reallaşmasına əngəl kimi nəzərdən keçirilir. Bütün dünyada sülhsevər dövlət, Cənubi Qafqazda təhlükəsizlik arxitekturasının əsas dayağı kimi mövqeyini ortaya qoyan Azərbaycan, qonşu İranda hərbi toqquşmaları haqlı olaraq regionun sülh təşəbbüslərinə əsaslı təhdid hesab edir.

Beləliklə, İran böhranı ilə əlaqədar Azərbaycanın milli maraqları və rəsmi

dövlət siyasəti ən qısa zamanda gərginliyin aradan qaldırılaraq sülhün bərqərar olmasından ibarətdir. Prezident İlham Əliyevin dəfələrlə və qətiyyətlə eyni mövqeyi ifadə etməsi İrana dostluq münasibətinin möhkəm təməli üzərində qərar tutmasından xəbər verir.

Naxçıvana dron zərbəsi: təsadüf, yoxsa təxribat

Azərbaycanın ərazisinin-Naxçıvanın İran tərəfindən insansız hava uçaqları ilə zərbələrə məruz qalması qonşu ölkəyə qarşı ABŞ-İsrail hücumlarının 2025-ci il yay kampaniyasının və hazırkı mərhələsinin ən gözlənilməz hadisəsi hesab oluna bilər. Doğrudur, ABŞ-İsrail və İran arasında hava müharibəsinin bir sıra qərbləlikləri açıq şəkildə müşahidə olunmaqdadır. Üçüncü tərəfin münəqişəyə cəlb olunmasına yönəlmiş cəhdlərə son qoyulmaması sözügedən qərbləliklərdən yalnız biridir. Bunun nə dərəcədə doğru hərbi taktikası olduğunu zaman göstərəcək. Lakin rəşional hərbi taktika baxımından münəqişə iştirakçılarının sıralarının artması İranın maraqlarından daha çox ABŞ-İsrail tandeminin istəklərinə daha uyğunluğu ilə diqqəti cəlb edir.

Qeyri-bərabər savaşa hücumla məruz qalan tərəfin sərgiləməli olduğu rəşional davranış tərzii əleyhdarlarının azalması, tərəfdarlarının və ya heç olmasa neytral mövqe daşıyıcılarının sıralarının isə genişlənməsi kimi hədəfə xidmət göstərməlidir.

Deyilənlərə istinad edərək, sırf hərbi taktika baxımından Naxçıvana dron zərbəsi İrana hər hansı üstünlük vəd etmir. Dəfələrlə ən yüksək səviyyədə Azərbaycanın ərazisindən İrana qarşı heç bir halda istifadə edilməsinə icazə verilməməsi barədə bəyanatların səsləndirilməsi ilə yanaşı sözügedən istifadə üçün hipotetik ehtimalın belə mövcud olmaması dövlətimizin qeyd edilənlərlə əlaqədar siyasətinin tam şəffaflığını sübuta yetirir.

Azərbaycanın İrana dost münasibətinin bütün zamanlarda olduğu kimi, ABŞ-İsrail hücumları dövründə də aydın şəkildə nümayiş etdirilməsi Naxçıvana qarşı təxribatla heç bir əsası olmadığını sübuta yetirən əlavə arqument kimi nəzərdən keçirilməlidir. Azərbaycanın ərazisinin dron atəşinə tutulmasından bir gün əvvəl Prezident İlham Əliyevin İranın səfirliyini ziyarət edərək Ayətullah Əli Xaməneinin qətlə yetirilməsi ilə əlaqədar başsağlığını ifadə etməsi, ölkənin Prezidenti Məsud Pezeşkiana başsağlığı məktubu imzalaması yuxarıda qeyd edilən münasibətin səmimiyyətinə dəlalət edən diqqətçəkən amillərdəndir.

Naxçıvana dalbadal 4 dron zərbəsinin təşkil edilməsi, aeroportun dağıntılara məruz qalması fonunda iki ölkə arasında münasibətlərin gələcək perspektivlərinə ciddi təsir edə biləcək bir suala cavab axtarılması xüsusi aktuallıq kəşb edir: hərbi -taktiki baxımdan İrana heç bir fayda gətirməyən, daha çox münasibətlərin pisləşməsinə xidmət edən dron hücumu bir təsadüfdür, yoxsa təxribat? Bu ehtimalların hər birinin yaşamaq haqqına sahib olduğu düşünülə bilər. Lakin bu başdan etiraf etmək lazım gəlir ki, bir-birinə yaxın məsafələrdə yerləşən konkret hədəflərə istiqamətlənən dalbadal 4 dronun Naxçıvanı vurması hadisənin təsadüfi olmaması ehtimalını ciddi şəkildə azaldır.

Azərbaycana qarşı törədilən dron hücumunun bir təxribat olması məsələsinə gəldikdə isə, onun araşdırılması İran tərəfinin üzərinə düşür. Prezident Məsud Pezeşkianın üzr istəməsi və bir daha belə hərəklətlərə yol verilməyəcəyi barədə bəyanatı müəyyən gerçəkliklərin üzərinə işıq saçır. Düşünürəm ki, problemin açıq qalan tərəflərinin ölkələrimiz arasında münasi-

bətlərin gələcəyi naminə səmimiyyətlə araşdırılıb Azərbaycan tərəfinə şəffaf şəkildə təqdim ediləcəyinə artıq heç bir şübhə yeri qalmayıb.

Global təhdidlər və Azərbaycanın rolu

10 gündən çox davam etməkdə olan İran böhranı, xüsusilə də onun şiddətinin səngiməməsi təkcə regional deyil, eyni zamanda global təhdidlərlə müşayiət edilməkdədir. Yaxın və Orta Şərqdə başlayan bütün qarşıdurmalar tarixən regional hüduddları aşmağa meyilli olub. 2003-cü ildə ABŞ-nin və koalisiya güclərinin İraqa müdaxiləsi zəminində baş tutan müharibə ölkədəki rejimin çökməsinə vəsilə olmaqla yanaşı, islam dövləti adını almış global terror fəlakətinin alovlanmasına gətirib çıxardı. Hərbi müdaxilə və İraqın silahlı qüvvələri ilə müharibə nəticəsində, müxtəlif mənbələrə görə, 150 mindən 1 milyona qədər insan həlak olmuşdur ki, bunun da təxminən 80 faizini mülki əhali təşkil edir. ABŞ silahlı qüvvələri arasında həlak olanların sayı isə 4500 nəfərə çatmışdır.

2003-cü ilin ABŞ-İraq müharibəsi yaddaşlara müasir tarixin ən çoxsaylı insan tələfatına səbəb olan ədalətsiz müharibəsi kimi həkk olunub. Bir çox ölkə və milyonlarla insan sözügedən fəlakətin təsirini bu gün də yaşamaqdadır.

Bəşəriyyətin hələ də unuda bilmədiyi ABŞ-İraq müharibəsinin acı təcrübəsi ABŞ-İsrail və İran arasında müharibənin nəzarətdən çıxacağı halda ABŞ-İraq müharibəsindən qat-qat ağır nəticələrə səbəb olacağı ehtimalına heç bir şübhə yeri qoymur. Müharibənin nəzarətdən çıxması ehtimalının proqnozlaşdırılan digər ağır nəticəsi İranın birliyinə arzuolunmaz zərbənin vurulması kimi səciyyəyləndirilə bilər. Ümumiyyətlə, Yaxın və Orta Şərqin siyasi mənzərəsinin və sərhədlərinin, bəzi maraqlı dairələrin istəyinə uyğun olaraq dəyişdirilməsi həvəsi, heç şübhəsiz, bağışlanmaz səhv, nəticəsi təsəvvür edilməyən fəlakətin başlanğıcı ola bilər. Etiraf etmək lazımdır ki, böhranın coğrafiyasının müşahidə edilən genişlənməsi təsvir edilən ssenarinin ehtimal olunma dərəcəsini xüsusi narahatlıq həddinə çatdırır.

İran böhranı özünün həyəcənli global təsirini iqtisadi turbulentlikdə artıq aydın göstərməkdədir. Münəqişənin uzanmasının dünya iqtisadiyyatına təhdidlərin getdikcə artması ilə müşayiət olunması şübhə doğurmur. Yeni iqtisadi böhranın yaranması isə heç bir dövlətin, o cümlədən Azərbaycanın marağında deyil.

Mövcud reallıqların heç də tam olmayan təsviri böhranın aradan qaldırılması naminə daha təsirli addımların atılmasını ən ciddi şəkildə diktə edir. Mümkün variantlardan biri kimi neytral beynəlxalq güclərin iştirakı ilə Yaxın Şərq Konfransının təşkili nəzərdən keçirilə bilər. Bunun münəqişəyə cəlb olunan tərəflərin böhrandan çıxmaq istiqamətində qərar qəbul etməsi üçün də təsəlliverici amil baxımından faydalı ola biləcəyini düşünmək mümkündür.

Azərbaycanın və Türkiyənin həm bölgə dövlətləri, həm də nüfuzlu beynəlxalq aktorlar olaraq İran böhranın çözülməsinə töhfə vermək imkanlarının yüksək səviyyəsi şəksizdir. Ölkəmizin münəqişə çevrəsinə daxil olan ölkələrin, demək olar ki, hamısı ilə pozitiv və qarşılıqlı hörmət əlaqələrinə sahib olması real nəticə əldə etmək şansını xeyli artırır. Prezident İlham Əliyevə bəslənən beynəlxalq etimad və ehtiram öz növbəsində Azərbaycanın bəşəriyyətə missiyasını yüksək çəkiyə malik təşəbbüs saymağa əsas verir.

Sülhün dəyəri savaş dövründə daha böyük olur. Yaxın Şərqin indi ehtiyac duyduğu ən qiymətli nemət sülh, təhlükəsizlik, əmin-amanlıqdır. Əslində, bütün bunlar indi dünyanın ümdə arzusuna, bəlkə də xəyalına çevrilib.

Unutmayaq ki, 30 ilə yaxın Azərbaycan xalqı üçün də heç zaman onu tərk etməyən xəyala bənzəyən sülh Prezident İlham Əliyevin müdrik tədbirləri sayəsində həyatımızın başlıca dəyəri kimi qəti və əbədi olaraq qərarlaşıb.

*Əli ƏHMƏDOV,
Yeni Azərbaycan Partiyası Sədrinin müavini*